

Ad acta: Zbornik Državnog arhiva u Sisku 1 (2020); 2 (2021).

Državni arhiv u Sisku osnovan je u ožujku 1962., iako je organizirano arhivističko djelovanje na sisačkom području započelo nekoliko godina ranije u okviru tamošnjega Muzeja i arhiva narodne revolucije. Četiri godine kasnije osnovan je Sabirni arhivski centar u Petrinji, koji je bio usmjeren na prikupljanje i čuvanje arhivskoga gradiva s područja Petrinje. Arhiv je u gotovo šezdesetgodišnjem radu u tri navrata mijenjao ime, no njegovo djelovanje bilo je usmjereno na prikupljanje, zaštitu, stručnu obradu te davanje na korištenje arhivskoga gradiva nastaloga na sisačkom i petrinjskom području. Kasnijim zakonskim propisima nadležnost toga arhiva obuhvaća i područja gradova Gline, Hrvatske Kostajnice, Ivanić Grada, Kutine, Novske, Popovače, te općina Donji Kukuruzari, Dvor, Hrvatska Dubica, Jasenovac, Križ, Lekenik, Majur, Martinska Ves, Sunja i Velika Ludina.

Javno djelovanje arhivskih institucija iznimno je bitno u očuvanju povijesti i kulture svakoga naroda. Arhivi, kao i druge kulturne ustanove, poput muzeja, knjižnica, zavičajnih zbirki, spomen područja i sl., na području Hrvatske trenutačno prolaze brojne izazove u svojem radu uslijed posljedica pandemije Covid-19 i serije potresa koji su započeli 2020. godine. U tom kontekstu Državni arhiv u Sisku i njegov područni Sabirni arhivski centar u Petrinji pravi su primjer djelovanja u kriznim razdobljima. Ratne okolnosti u Domovinskom ratu i pitanje pronalaska odgovarajućega smještaja Arhiva predstavljale su poseban izazov u 1990-ima. Serija razornih potresa koji su se dogodili u prosincu 2020. ostavila je znatne posljedice na rad spomenutih arhivskih institucija. Prostorije petrinjskoga arhiva bile su znatno oštećene, pa je njegovo gradivo prebačeno u matični arhiv u Sisku, koji je i sam pretrpio štetu, najviše oštećenjem arhivskih polica. U takvim okolnostima iznimno je važna nakladnička djelatnost sisačkoga arhiva, koja 2020. uključuje i pokretanje časopisa *Ad acta*.

Glavna je urednica časopisa Nela Kušanić, ravnateljica Državnoga arhiva u Sisku, a uredništvo prvoga sveska čine Dario Franić, Nela Kušanić, Nada Sarko- tić, Tomislav Škrbić, Igor Vujatović i Snježana Žegor. U opisu časopisa na mrež- nim stranicama Arhiva navedeno je kako je to stručni arhivistički časopis koji izlazi jednom godišnje, a pritom je usmjeren na objavu "arhivističkih stručnih i znanstvenih radova kao i radova iz oblasti povijesti institucija koji se odnose na lokalnu povijest sisačkog arhivskog područja". Nela Kušanić kao urednica časopisa navela je u *Predgovoru* da je časopis pokrenut kako bi se arhivsko gradivo učinilo dostupnije javnosti, te da je zamišljen "kao jedan od medija putem kojega ćemo nastojati rad ove ustanove učiniti još više transparentnim i prepoznatljivim".

Sadržaj prvoga sveska podijeljen je na dva dijela. U prvom dijelu objav- ljeno je sedam sumarnih inventara određenih arhivskih fondova. U drugom dijelu objavljeni su radovi o matičnim knjigama i katastar nekretnina.

Igor Vujatović u prvom je radu naslovljenom *Sumarni inventar fonda (revizija): HR-DASK-SACP-1: Vojni komunitet Petrinja (1777-1872)* (str. 7-18) objavio reviziju inventara s vodičem koji je 1973. izradila Milka Orlić. Autor je slijedio metodologiju izrade sumarnoga inventara podijelivši ga na manja poglavlja: Uvod; Popis kratica; Opis fonda (podijeljen na: Područje identifikacije, Područje konteksta, Sadržaj i ustroj, Uvjeti dostupnosti i korištenja, Dopunski izvori, Područje kontrole opisa); Opis serija i podserija; Usporedna tablica novih i starih signatura. Na kraju rada objavljene su dvije fotografije dokumenata iz fonda: Izjava o prodaji zemlje Ivana Grubišića u korist Andrije Šumarića iz 1753. i Razrješnica od kmetstva iz 1797. (Odluka biskupa M. Vrhovca). Isti autor objavio je i sljedeći rad naslovljen *Sumarni inventar fonda (revizija) HR-DASK-SACP-3: Gradsko poglavarstvo Petrinja (1873-1945)* (str. 19-51). Vujatović je revidirao inventar s vodičem koji je 1974. izradila Milka Orlić te je pritom slijedio prethodno opisanu metodologiju izrade sumarnoga inventara. Taj fond obuhvaća razdoblje od 1821. do 1946., a čini ga 239 knjiga i 75 kutija. Uz inventar objavljene su i preslike dokumenata: Krčmarski statut iz 1899. godine i Nacrt vodoskoka iz perivoja J. J. Strossmayera iz 1912. godine.

Nada Sarkotić u radu *Sumarni inventar fonda, revizija 2020. HR-DASK-4 Gradsko poglavarstvo Sisak, 1874-1945*“ (str. 53-69) objavila je reviziju fonda koji se odnosi na sisačku gradsku upravu. Iako je kao razdoblje nastanka gradiva fonda navedeno gotovo 70 godina, u njemu su sačuvane samo 62 knjige i 35 kutija. Relativno mala količina sačuvanoga gradiva u razdoblju u kojem se je Grad Sisak ubrzano urbanizirano primjećuje i autorica, navodeći kako je fond “fragmentarno sačuvan.” Autorica je zatim na kraju rada objavila preslike: Pročelje zgrade Gradskog magistrata Sisak, nacrt 1924. i Pročelje zgrade Pošte u Sisku, nacrt 1926.

Snježana Žegor autorica je rada *Sumarni inventar fonda HR-DASK-309: Skupština općine Ivanić-Grad (1963 – 1993)* (str. 71-97). U fondu je sačuvano 128 kutija i 7 knjiga. Autorica je rad završila objavom preslike: Odluka o osnivanju Fonda za unapređivanje kulturnih djelatnosti iz 1968. godine.

Sličan inventar općinskih vlasti izradio je Dario Franić pod naslovom *Sumarni inventar fonda HR-DASK-919: Skupština Općine Kostajnica (Hrvatska Kostajnica) (1963-1991)* (str. 99-142). Fond obuhvaća 308 kutija i 276 knjiga, što ga čini nezaobilaznim izvorom za proučavanje povijesti Hrvatske Kostajnice u drugoj polovici 20. stoljeća. Franić je na kraju rada objavio dokument: Zajednička sjednica Općinskog vijeća i Vijeća radnih zajednica Skupštine općine Kostajnica 6. 9. 1965., Informacija o stanju i problemima odgojno-obrazovnih radnih organizacija na području općine (str. 140-142). Isti autor napisao je i rad naslovljen *Sumarni inventar fonda HR-DASK-891: Zajednica općina Sisak (1974-1990)*“ (str. 143-175) u kojem je sačuvano gradivo javnih upravnih tijela s područja tadašnjih općina Dvor, Glina, Kostajnica, Petrinja i Sisak (226 kutija i 60 knjiga). Franić je uz inventar objavio i dokument naslovljen: Inicijativni odbor za

osnivanje i konstituiranje Zajednice općina Sisak, Saziv sjednica svih vijeća Skupštine Zajednice općina Sisak 13. 12. 1974.

Još jedan rad autora Igora Vujatovića objavljen je u ovom svesku časopisa, naslovljen *Sumarni inventar fonda HR-DASK-SACP-625: Okružni sud Glina (1991-1995)* (str. 177-194). Autor navodi da je fond "fragmentarno sačuvan, no i kao takav vrlo je važan za sve koji u fokusu istraživanja imaju Domovinski rat." U tom kontekstu potrebno je navesti kako fond čini 28 knjiga i 154 kutije. Posebno se ističu slikovni prilozi radu, u kojem je Vujatović objavio dokumente: Pečati Okružnog suda u Glini (HR-DASK-SACP-625 Okružni sud Glina) i jednu od pjesama zatvorenika M. Abramovića.

Drugi dio radova usmjeren je na stručnu analizu gradiva Državnoga arhiva u Sisku. Tako je Snježana Žegor u radu *Kratki pregled Zbirke matičnih knjiga Državnog arhiva u Sisku* (str. 195-197) navela da se Zbirka matičnih knjiga sastoji od 487 matica rođenih, vjenčanih i umrlih rimokatoličke, pravoslavne i židovske vjeroispovijesti te obuhvaća razdoblje od 1777. do 1952. godine. Zasiurno se možemo složiti s autoricom koja zaključuje da je "ova vrijedna arhivska Zbirka matičnih knjiga istraživačima izvor povijesnih podataka o pojedinim osobama i obiteljima, tako da istraživači iz brižno vođenih rubrika matičnih knjiga mogu iščitavati zanimljive informacije sa sociološkog, antropološkog, lingvističkog, zdravstvenog, geografskog, etnološkog i kulturološkog aspekta." U posljednjem radu naslovljenom *Zbirna evidencija gradiva DGU PUK Sisak, Odjela za katastar nekretnina Novska* (str. I-XIX), autori Zvonimir Ivanković i Brankica Kovačević objavili su dokumentaciju vezanu za djelovanje Odjela za katastar nekretnina Novska. Autori navode da je dio toga gradiva objavljen na portalima i stranicama Državne geodetske uprave, gdje je ono dostupno građanstvu i stručnim korisnicima.

Časopis *Ad acta: Zbornik Državnog arhiva u Sisku* jedna je od najnovijih stručnih i znanstvenih publikacija u Hrvatskoj. Njegova usmjerenost na objavu relevantnih informacija vezanih uz gradivo koje se čuva u Državnom arhivu u Sisku zasigurno ga ne bi trebala ograničavati u širenju opsega na objavu znanstvenih radova povezanih s područjem Banovine. Takva usmjerenost je tim važnija imajući na umu recentne događaje. Potresi na Banovini nanijeli su znatnu materijalnu štetu i povećali razmjere demografskih posljedica iseljavanja stanovništva, što je dovelo do potrebe promicanja kulture i povijesti toga područja.

U listopadu 2021. objavljen je drugi svezak časopisa *Ad acta*. Uz glavnu urednicu Nelu Kušanić, uredništvo čine Dario Franić, Valentina Radić i Snježana Žegor. Fokus je usmjeren na objavljivanje inventara gradiva s područja gospodarstva. To je razumljivo imajući na umu napomenu Nele Kušanić u *Predgovoru*, u kojem navodi kako se u Državnom arhivu u Sisku čuva ukupno 947 fondova i zbirki arhivskoga gradiva i to većinom s područja gospodarstva i bankarstva, koji

čine čak 45% ukupnoga arhivskoga gradiva. Zanimljivo je podsjetiti na rad Nele Kušanić iz 2002. o fondovima vezanim za gospodarstvo koji se čuvaju u Državnom arhivu u Sisku, u kojem je navela da je riječ o “pretežito manjim arhivskim cjelinama” i da su oni “djelomično sačuvani” jer je relativno kasno započelo organizirano arhivističko prikupljanje i očuvanje relevantnoga gradiva, ali i stoga što je dio gradiva uništen. U drugom svesku objavljeno je šest radova na 199 stranica.

Prvi rad je autorice Snježane Žegor pod naslovom *HR-DASK-169: Shell d.d. Rafinerija Caprag, Sisak 1922. – 1947. [1950.]* (str. 7-19) u kojem je priredila sumarni inventar istoimenoga fonda. Autorica navodi važnost rafinerije, koja je izgrađena 1927., a već u idućem desetljeću činila je jednu od najvećih jugoslavenskih rafinerija. Ime rafinerije mijenjano je nekoliko puta, a 1947. bila je nacionalizirana. Gradivo u vezi s rafinerijom preuzeto je u nekoliko navrata od 1961. do 2017., a arhivistička obrada fonda završena je 2014. te nadopunjena 2017. godine. Autorica posebno navodi kako će gradivo biti zanimljivo istraživačima industrijskoga nasljeđa, s čime se možemo složiti imajući na umu važnost povijesti industrije za razumijevanje cjelokupne povijesti određenoga područja. Fond obuhvaća razdoblje između 1922. i 1950., te ga čini 6 knjiga, 3 kutije spisa, 848 komada nacрта i 3 fotografska albuma. Iz gradiva posebno treba izdvojiti podseriju Fotografije, postrojenja i zgrade (str. 16) u kojem su sačuvane izvorne fotografije o zračnim napadima na postrojenje rafinerije 1944., koje istraživačima Drugoga svjetskoga rata na ovom (i širem području Nezavisne Države Hrvatske) približavaju razmjere tadašnjih ratnih operacija i njegovih posljedica. Zatim je objavljen detaljan Popis po tehničkim jedinicama. Dvije fotografije koje prikazuju rafineriju 1944. i 1947. objavljene su na kraju rada.

Nela Kušanić u radu *HR-DASK-170: Tvornica tanina d.d. Sisak (1915.-1945)* (str. 20-43) objavila je analitički inventar fonda. Autorica navodi da je sisačko područje bilo na povoljnom području za industrijski razvoj s obzirom na njegov položaj na plovnim rijekama, dostupnost jeftine radne snage i izvore sirovina za industrijsku proizvodnju. Zbog toga je sisačko područje odabrao 1915. bečki gospodarstvenik Hermann Schnabel, koji je tamo otvorio Tvornicu tanina u Sisku, preselivši strojeve iz dotadašnje tvornice u talijanskom mjestu Monfalcone. Ta tvornica bila je 1947. nacionalizirana i preimenovana u Tvornicu tanina i furfurola Sisak. Fond obuhvaća gradivo nastalo od 1901. do 1946., a čine ga 4 knjige i 14 kutija. Na kraju rada objavljen je Popis tehničkih jedinica te dvije fotografije dijela navedene tvornice iz 1943. godine.

Dario Franić autor je slijedeća 3 rada u publikaciji. Prvi je naslovljen *HR-DASK-449: Rudarsko udruženje talionica Caprag 1938.-1946.* (str. 44-63), a napisan je u obliku sumarnoga inventara fonda. Franić navodi da je Talionica Caprag prvi metalurški industrijski pogon u Hrvatskoj, izgrađen 1939., ponajprije ulaganjem Vladimira Radana iz Zagreba. Posebno se navodi njezina gospodarska važnost u jugoslavenskoj industriji željeza jer je godišnje proizvodila 24.000 tona sirovoga čelika. Za vrijeme Drugoga svjetskoga rata tvornica je nacionalizirana, a

nakon rata konfiscirana i preimenovana u Narodnu talionicu Sisak. Fond obuhvaća gradivo razdoblja od 1938. do 1946., a čine ga 1 knjiga, 4 kutije i 3 arhivske mape. Na kraju rada objavljen je Popis tehničkih jedinica te 2 fotografije Tvornice iz 1937. i 1940-ih. Drugi rad naslovljen je *HR-DASK-918.III: Željezara Sisak – Čeličana 1947.-2004.* (str. 64-97) u kojem je izradio sumarni inventar podfonda. Franić započinje rad ukratko opisujući djelatnost i važnost Čeličane, kao dio gospodarskoga poduzeća Željezare Sisak. Čeličana je izgrađena u razdoblju od 1949. do 1954., a proizvodila je niz važnih proizvoda od čeličnih materijala. Od 1991. Čeličana je radila “bez pravnog statusa” u sastavu poduzeća Metaval d.o.o. Sisak, do 2001., kada je proizvodnja ugašena. Zatim je 2004. formalno prestala postojati uslijed stečajnoga postupka poduzeća Metaval. Fond obuhvaća razdoblje od 1947. do 2001., a čini ga 10 knjiga i 169 kutija. Franić je na kraju rada objavio Popis tehničkih jedinica te 2 slikovna priloga (fotografiju postrojenja Čeličane iz 1973. i presliku dokumenta Srednjoročni plan razvoja OOOOR-a Čeličane za razdoblje 1976. – 1980. Plan ukupne proizvodnje). Treći Franićev rad naslovljen je *HR-DASK-918.IX: Željezara Sisak – Radna organizacija metalurška i valjaonička proizvodnja 1977.-1989.* (str. 98-113), u kojem je izradio sumarni inventar podfonda. Radna organizacija metalurška i valjaonička proizvodnja bila je dio poduzeća Željezare Sisak, a njezina osnovna djelatnost bila je proizvodnja sirovoga željeza i čelika te drugih proizvoda. Ukinuta je 1989., zajedno s ukidanjem Željezare, nakon čega je Radna organizacija postala poduzeće: Metalurška i valjaonička proizvodnja s postupnom odgovornošću Sisak. Podfond obuhvaća razdoblje od 1977. do 1989., a čine ga 24 kutije gradiva. Na kraju rada objavljeni su Popis tehničkih jedinica i 2 slikovna priloga: preslika dokumenta Poziv na konstituirajuću sjednicu Radničkog savjeta RO MiVP iz 1977. te preslika Statuta Željezara Sisak - RO MiVP Sisak iz 1978.

Valentina Radić autorica je posljednjega i opsegom najopširnijega rada naslovljenoga *HR-DASK-766: Zbirka fotografija Milana Pavića 1949.-1978.* (str. 114-198) u kojem je izradila analitički inventar fonda. Autorica je u radu uključila i biografske podatke o fotografu Milanu Paviću, za kojega navodi da je ukupno snimio više od 100.000 fotografija, sudjelovao na više od 500-tinjak domaćih i međunarodnih izložbi te osvojio brojne nagrade. Dio njegova opusa odnosi se na fotografije s područja Siska i Banovine, i to za razdoblje od 1949. do 1978. godine. Fond se sastoji od 2.126 fotografija, 1.739 negativna na filmu i 387 fotografija na papiru te 2 kutije gradiva. Na kraju rada objavljene su fotografije: Panoramski snimak utvrde Stari Grad iz 1959./1960. te Rafinerija noću, iz istih godina, koje čine sastavni dio fonda.

Publikacija će zasigurno pomoći istraživačima gospodarske povijesti Siska i Banovine, ali i šire (hrvatske) gospodarske povijesti, u kojoj Sisak i Banovina imaju važnu ulogu.